

نام کتاب : سید بحرالعلوم

کاری از : محمد مهدی حاجی پروانه

منبع : نورالدین علی لو

سید بحر العلوم

متوفی 1212 ق.

آثار علمی سید	یادی از شاگردان	سفر حجاز	در محضر اساتید	حلوه نور
غروب آفتاب	سر عشق	مظہر فضیلتہا	یادی از اشعار	بحر العلوم

حلوه نور

محمد مهدی ، فرزند سید مرتضی طباطبایی بروجردی ، از نوادگام امام حسن مجتبی علیه السلام در یک خانواده روحانی و پرهیزکار ، در شب جمعه از ماه شوال 1155 ق. / 1113 ش. در شهر کربلا معلی پا به عرصه هستی نهاد.(1) شبی که سد به دنیا آمد پدر وی در عالم خواب دید که امام رضا علیه السلام دستور دادند (محمد بن اسماعیل بن بزیع) (از اصحاب امام کاظم و امام رضا و امام جواد علیهم السلام) شمعی را روشن کرد نوری از آن شمع به آسمان بالا رفت که نهایت نداشت .(2) پدر از آن روایات راستین بیدار می شود و همزمان خبر مولود تازه رسیده را به او می دهند .

در محضر اساتید

او زا دوران کودکی در دامن پر مهر و محبت مادر پاکدامنش و در پرتو توجهات پدر بزرگوارش سید مرتضی (متوفی 1204 ق.) به آداب و اخلاق اسلامی خو گرفت و رفته رشد یافت . پس از گذراندن دوره های علوم مقدماتی و سطح (فقه و اصول) ، در آغاز بلوغ به درس خارج که از سوی پدرسش تدریس می شد راه یافت و پس از پنج سال درس و بحث فشرده به مقام بلند اجتهاد نایل آمد(3) .

سید محمد مهدی همچنین در محضر اساتید بنام حوزه کربلا و نجف اشرف شرکت جست ; فرهیختگان بنامی چون : محمد باقر وحید بجهانی (1118 - 1208 ق.) ، شیخ یوسف بحرانی (1107 - 1186 ق.) . محمد تقی دورقی

نجفی (متوفی 1186 ق .) و مهدی فتونی نباتی عاملی (متوفی 1183 ق .

(4) .

او حکمت و فلسفه را نزد آقا میرزا ابوالقاسم مدرس فرا گرفت و آن حکیم

وارسته نیز در نزد وی درس اصول و فقه را آموخت . (5)

وحید بهبهانی در اوآخر عمر خویش مردم را در مسائل و فتواهای احتیاطی به سوی سید محمد مهدی راهنمایی می کرد (6) و او را مجتهدی جامع الشرایط می دانست .

سید در سال 1186 ق . به قصد زیارت مرقد مطهر امام رضا علیه السلام و دیدار با علمای بزرگ ایران وارد مشهد مقدس شد و در مدت اقامت شش یا هفت ساله (7) خود در آن شهر ، علاوه بر دیدارهای علمی با مردم و مباحثات با علماء ، در درس استاد میرزا مهدی اصفهانی خراسانی (1153 - 1218 ق .) شرکت کرد و فلسفه ، عقاید و کلام را از آن مرد بزرگ آموخت و بر اندوخته علمی خویش افزود .

لقب (بحر العلوم) از زبان این استاد برای اولین بار به سید محمد مهدی طباطبائی گفته شد . استاد که از هوش و استعداد او شگفت زده شده بود در حین درس خطاب به شاگرد خود می گوید : (اخا انت بحر العلوم) یعنی تو دریای علم هستی . از آن لحظه سید به این لقب معروف شد . (8)

سفر حجاز

سید بحر العلوم در اوآخر سال 1193 ق . راهی حجاز شد . استقبال شایان مردم و شخصیتهای محافل علمی از او موجب شد که به مدت دو سال در کنار خانه خدا اقامت ورزد و به درس و بحث پردازد .

تسلط او به فقه اهل سنت و حسن معاشرت و سخاوتیش او را چنان در میان ساکنان آن دیار بخصوص اهل علم ، محبوب ساخت که هر روزه شماری از مردم و دانشمندان به دیدنش می رفتند و از وی کسب فیض می نمودند . شگفت آنکه پیروان هر کدام از مذاهب چنین می پنداشتند که بحر العلوم پای بند به مذهب ایشان است . او تمام این مدت را با تقيه گذرانید و جلسه درس او در

علم کلام طبق مذاهب چهارگانه دایر بود و در اواخر توقف در مکه ، مذهب خود را اعلان فرمود . وقتی خبر اظهار مذهب او به گوش پیروان مذاهب دیگر رسید از اطراف به دور او ریخته ، با وی به مناقشه پرداختند و او با دانش انبوه خود بر تمامی آنها برتری پیدا کرد و همه آنها را با دلیلهای قوی و منطقی به سوی حقیقت اسلام مجدوب ساخت . (9)

تعیین و تثبیت جایگاه انجام اعمال حج و مرکزیت دادن به مواقیت احرام به طوری که از نظر شرعی صحیح واقع شود و همچنین اصلاح موافق حج ، یکی از گامهای ارزشمند سید بحر العلوم بود . زیرا این مکانهای مقدس قبل از او چندان مشخص نبود .

علاوه بر اینها ، سنگهای فرش شده در حرم را که حجاج بر آن اقامه نماز می کردند تعویض نمود و سنگهای معدنی را خارج کرد و سنگهایی از که از نظر شیعه سجده بر آنها صحیح است جایگزین نمود . از آثار معنوی حضور این مرد بزرگ در حجاز شیعه شدن امام جمعه مکه در هشتاد سالگی است . (10)

یادی از شاگردان

این عالم با ورع شاگردانی بزرگ و نامی تربیت کرد که هر یک منشاء خدمات فراوان به عالم اسلام شدند . در اینجا به نام چند تن از آنها اشاره می کنیم :

- 1 - شیخ جعفر نجفی معروف به کاشف الغطاء (1154 - 1227 ق .)
- 2 - سید محمد جواد عاملی معروف به صاحب مفتاح الكرامه (1164 - 1226 ق .)

3 - ملا احمد نراقی ، مؤلف کتاب معراج السعاده (1185 - 1260 ق .)

4 - محمد باقر شفتی رشتی ، ملقب به حجه الاسلام (1175 - 1260 ق .)

5 - سید یعقوب کوه کمری (1176 - 1256 ق .)

6 - سید صدر الدین عاملی (متوفی 1263 ق .)

7 - سید دلدار علی نقوی رضوی نصیر آبادی لکهنوی (116 - 1235 ق .)

8 - شیخ محمد ابراهیم کلباسی (1180 - 1262 ق .)

9 - زین العابدین سلماسی (متوفی 1266 ق .)

- 10 - شیخ عبدالحسین الاعم (1177 - 1247 ق .)
- 11 - سید علی فرزند سید محمد (1161 - 1231 ق .)
- 12 - سید قیصر محمد فرزند معصوم رضوی خراسانی (1180 - 1255 ق .)
- 13 - اسدالله کاظمی (متوفی 1236 ق .)
- 14 - ابوعلی حائزی صاحب کتاب منتهی المقال (1159 - 1216 ق .)
- 15 - سید عبدالله شیر (متوفی 1244 ق .)
- 16 - شیخ محمد تقی اصفهانی ایوانکی ، صاحب حاشیه معالم (متوفی 1248 ق .)
- 17 - سید محمد مجاهد ، مولف کتاب المناهل (متوفی 1242 ق .)
- 18 - محسن اعرجی (متوفی 1227 ق .)
- 19 - میرزا محمد عبدالصانع نیشابوری اخباری
- 20 - شیخ حسین نجف (11)

آثار علمی سید

- آثاری که در کتابها از آنها نام برده اند - که بعضی از آنها چاپ گردیده و برخی چاپ نشده است - بدین قرار است :
- المصابح فی الفقه (در سه جلد)
 - الفوائد فی الاصول
 - مشکاه الهدیة
 - الدره النجفیه (رساله ای در فقه)
 - رساله فی عصیر الزبیبی (رساله فی عصیر الزبیبی)
 - شرح الوافیه (در علم اصول فقه)
 - تحفه الكرام (در تاریخ مکه و بیت الله الحرام)
 - مناسک حج
 - حاشیه بر کتاب شرایع (بحث طهارت)
 - حاشیه بر کتاب (الذخیره) سبزواری
 - الدره البهیه فی نظم رووس المسائل الاصولیه

- کتاب الرجال (معروف به فوائد الرجالیه)
- دیوان شعر و رساله ای فارسی در شناخت خدا .(12)

آثار اجتماعی

با توجه به سنگینی مسؤولیت های علمی سید آثار اجتماعی و معنوی گرانبهایی از او مشاهده می نماییم که به نمونه هایی از آن یادگارها اشاره می کنیم :

- 1 - مشخص کردن مقام و جایگاه حضرت حجه بن الحسن (عج) در مسجد سهله و بنا گذاری قبه ای در این جایگاه مقدس .
- 2 - بنا کردن گلستانه در صحن شریف علوی در طرف جنوبی و تعمیر دیوارهای صحن ها و حجره هایی که در حال خرابی بود .
- 3 - ترغیب و راهنمایی نسبت به تعمیر مسجد شیخ طوسی در نجف اشرف .
- 4 - ایجاد کتابخانه خطی (مکتبه بحر العلوم)
- 5 - بالا آوردن ارتفاع مسجد کوفه به منظور سهولت در تطهیر و پاک نمودن آن .
- 6 - مشخص کردن جایگاه مسجد راءس الحسین در نجف اشرف .
- 7 - تعیین جایگاه قبر مختار ثقیی که الان به قبر مسلم معروف است .
- 8 - تعیین جایگاه مرقد حضرت هود و صالح علیهم السلام در نجف اشرف .
- 9 - اضافه کردن مقداری از اراضی به مسافت حرم مطهر و ایجاد تاءسیساتی در اطراف حرم که مورد نیاز زوار بود.(13)

یادی از اشعار بحر العلوم

سید در شعر و ادبیات فوق العاده چیره دست بود و شعرهای او در فقه و اصول و رجال از آثار گرانبهای به یادگار مانده آن دریای بی ساحل است و به نظم در آوردن نام اصحاب اجماع از سروده های اوست . شعر ذیل را که در رثای سالار شهیدان علیه السلام سروده شده است ، برای نمونه ذکر می کنیم :

الله اکبر ما ذا الحادث الجلل و قد ترزل سهل الارض و الجبل ! ؟
 ما هذه الزفرات الصاعدات اسى کانها من لهيب القلب تشتعل ! ؟
 ما للعيون منها الدمع جاريه منها تخد خدوذا و هى تتممل ! ؟
 كان ففتحه صور الحشر قد فجئت فالناس سكري ولا سكر ولا ثمل ! ؟ (14)
 - اين چه حادثه بزرگی است که از بزرگی آن کوه و بیابان متزلزل شده است .
 - این ناله ها از چه بلند است ! گويا ناله ها از سوز قلبها زيانه می کشد .
 - چه شده است که چشميه های اشک دیده ها جاري است و جوباري از آنها بر روی رخسار می دود !
 - گويا صور اسرافيل دمیده شده و قيامت بر پاست و مردم مست اند در صورتى که بهوش اند و مست نیستند .

مظہر فضیلتها

سید بحر العلوم مرد فضیلت و تقوا و نمونه ای کامل از اخلاق نیکوی انبیا بود .
 آن معلم اخلاق و انسانیت و از مصاديق بارز اخلاق نیکو ، فرزانه ای است که شاگرد بلند آوازه او ، کاشف الغطاء در حقش چنین سروده است :
 جمعت من الاخلاق كل فضيله فلا فضل الا عن جنابك صادر(15)
 - همه فضائل و اخلاق شايسته را جمع کرده ای و در دنيا هیچ فضيلتی نیست مگر اينکه از حضور تو صادر شده و تو دارای ان فضيلت هستی .
 او از نظر تواضع در مرتبه عالي قرار داشد و برای ديگران بيش از خود احترام و ارزش قائل بود و برای مردم پدری مهربان به حساب می آمد . سخن گفتن و راه رفتن او انسان را متحير می ساخت . در میان مردم که راه می رفت بیننده تصویر می کرد او فرشته است .
 برای خدا سخن می گفت و بپوسته به ياد خدا بود .
 او در تهذیب اخلاق در مرتبه ای قرار داشت که درك آن برای بسیار از افراد مشکل است .
 او کارها و ساعات فعالیتهايش را تقسيم نموده بود . وقتی سياهي شب همه جا را فرا می گرفت مقداری به تحقيق و آماده کردن مقدمات درس و بحث می

گذراند و پس از آن به طرف مسجد کوفه رفته ، در آنجا به مناجات با خدا می پرداخت . (16)

بحر العلوم بر امور عبادی شاگردان خویش نیز فوق العاده اتمام می ورزید و در صورت غفلت و کوتاهی شاگردان از این مهم ، بسیار رنج می برد . یک بار برای چند روز تدریس را ترک فرمود ، طلبه ها واسطه ای را نزد وی فرستادند تا علت تعطیلی درس را جویا شود . بحر العلوم در پاسخ او چنین فرموده بود : (در میان این جمعیت طلبه ، هرگز نشنیدم که در نصف شبها صدای تصرع و زاری و مناجات آنها بلند بشود ، با اینکه من غالب شبها در کوچه های نجف راه می روم . چنین دانش پژوهانی شایسته نیستند تا برای ایشان درس بگویم .) چون طلاب این سخن را شنیدند متحول شده ، شبها به ناله و گربه در محضر الهی پرداختند . وقتی این تحول اخلاقی در طلبه ها پدیدار شد آن جناب دوباره تدریس را شروع کردند . (17)

تلash سید در حمایت از فقرا و محرومان را باید از شبهای تاریک و کوچه های باریک نجف اشرف و فقیران آن دیار پرسید . او هر شب در کوچه های شهر می گردید و برای فقرا نان و خوردنیهای دیگر می برد . (18)

سر عشق

به منظور درک بیشتر عظمت و بزرگی سید بحر العلوم چند نمونه از ارتباط و دیدارهای وی با حضرت مهدی (عج) را بیان می کنیم .

الف - ناقه سوار

آخوند ملا زین العابدین سلماسی - از شاگردان و یاران نزدیک سید - می گوید : ایامی که در جوار خانه خدا نزد سید به خدمت مشغول بودم ، روزی اتفاق افتاد که در خانه چیزی نداشتیم . مطلب را به سید عرض کردم ، چیزی نفرمود . از عادات جناب بحر العلوم این بود که صبح اول وقت طوافی دور کعبه می کرد و به خانه می آمد و با اتفاقی که مخصوص خودش بود ، می رفت . ما قلیان تباکویی برای او می بردیم ، آن را می کشید و برای هر صنفی بر طریق مذهبیش درس

می گفت . در آن روزی که از تنگدستی شکایت کردم ، چون از طوف برگشت به حسب عادت قلیان را حاضر کردم که ناگهان کسی در را کوبید . سید بحر العلوم بشدت مضطرب شد و به من گفت : قلیان را بگیر و از اینجا بیرون ببر . آنگاه خود با شتاب به طرف در رفت و آن را باز کرد . شخص بزرگواری در لباس عربی داخل شد و در اتاق سید نشست و سید در نهایت فروتنی و ادب دم در نشست . ساعتی نشستند و با یکدیگر سخن گفتند . آنگاه برخاست و در خانه را باز کرد و دست مهمان را بوسید . او را بر ناقه ای که دم در خانه خوابانده بود سوار کرد . مهمان رفت و بحر العلوم با رنگ دگرگون بازگشت و حواله ای به دست من داد و گفت : این حواله ای سست برای مرد صرافی که در بازار صفات . نزد او برو و هر چه بر او حواله شده بگیر . آن حواله را گرفتم و آن را نزد همان مرد که سید سفارش کرده بود ، بدم . مرد چون حواله را گرفت به آن نظر نمود و آن را بوسید و گفت : برو چند بارگر بیاور . پس رفتم و چهار بارگر آوردم . به قدری که آن چهار نفر قدرت حمل داشتند ، پول آن زمان را برداشتند و به منزل آوردند . من فوری برگشتم نزد آن صراف که از حال او و نویسنده حواله جویا شوم که او چه کسی بود . وقتی رفتم نه صرافی را دیدم و نه مغازه ای را که دیده بودم . از مغازه صراف پرس و جو کردم ، گفتند ما اصلا در اینجا دکان صرافی ندیده ایم . (19)

ب - مانند دریا
میرزای قمی - نویسنده کتاب قوانین - می گوید : من با علامه بحر العلوم در درس آقا وحید بهبهانی هم مباحثه بودم . اغلب من برای او بحث را تقریر می کردم تا اینکه به ایران آمدم و کم کم شهرت علمی سید بحر العلوم به همه جا رسید و من تعجب می کردم . تا زمانی که خدا توفیق عنایت فرمود که برای زیارت عتبات موفق بشوم . وقتی به نجف اشرف وارد شدم سید را ملاقات کردم . مسئله ای عنوان شد ، دیدم سید بحر العلوم دریای مواج و عمیقی از دانشهاست . پرسیدم : آقا ما که با هم بودیم ، شما این مرتبه را نداشتید و از من استفاده می کردید ، حال شما را مانند دریا می بینم . سید فرمود : میرزا ، این از اسرار است که به تو می گویم . تا من زنده ام به کسی نگو و کتمان بدار . من قبول کردم ، آنگاه فرمود : چگونه این طور نباشم و حال آنکه آقایم (حجه بن الحسن عج) مرا شبی در مسجد کوفه به سینه مبارک چسباند . (20)

ج - تلاوت قرآن

میرزا حسین لاهیجی به نقل از شیخ زین العابدین سلماسی می گوید : روزی بحر العلوم وارد حرم مطهر امام علی علیه السلام شد و سپس این شعر را زمزمه کرد :

چه خوش است صوت قرآن ز تو دلربا شنیدن
به رخت نظاره کردن سخن خدا شنیدن
پس از آن از بحر العلوم سبب خواندن این شعر را پرسیدم . فرمود : چون وارد حرم حضرت علی علیه السلام شدم دیدم مولایم حجه بن الحسن (عج) در بالای سر به آواز بلند قرآن تلاوت می کند . چون صدای آن بزرگوار را شنیدم این شعر را خواندم . (21)

غروب آفتاب

سید بحر العلوم که به علت بیماری مدتی توان تدریس نداشت و در منزل به مطالعه و تألهف مشغول بود ، سرانجام در روز 24 ذیحجه (یا رجب) سال 1212ق . ، رخ از دیار فانی بر تافت و به عالم بالا پرواز کرد . در گذشت سید در عالم اسلام اثری عمیق بر جای گذاشت و دنیای شیعه را در ماتم فرو برد .

پیکر مطهر او پس از تشییع با شکوه و اقامه نماز ، در جنب مرقد شیخ طوسی در نجف دفن شد .

پاورقی

1 - فوائد الرضویه ، شیخ عباس قمی ، ص 676 ; مستدرک الوسائل ، میرزا حسین نوری ، ج 3 ، ص 383 ; اعيان الشیعه ، محسن امین عاملی ، ج 10 ، ص 158 .

- 2 - فوائد الرجالیه ، ص 33 ; فقهای نامدار شیعه ، عقیقی بخشاشی ، ص 291 .
- 3 - مقدمه فوائد الرجالیه ، ص 33 ; فقهای نامدار شیعه ، عقیقی بخشاشی ، ص 291 .
- 4 - سید بحر العلوم دریای بی ساحل ، نورالدین علی لو ، ص 25 - 32 .
- 5 - مقدمه فوائد الرجالیه .
- 6 - مکارم الاثار ، ج 1 ص 417 - 421 .
- 7 - اعيان الشیعه ، ج 10 ، ص 159 . 8 - روضات الجنات ، سید محمد باقر خوانساری ، ج 7 ، ص 204 .
- 9 - مقدمه فوائد الرجالیه ، ص 35 .
- 10 - مکارم الاثار ، ج 1 ، ص 417 .
- 11 - مستدرک الوسائل ، ج 3 ، ص 385 ; اعيان الشیعه ، ج 6 ، ص 225 ; ج 7 ، ص 167 ; معارف الرجال ، محمد حرز الدین ، ج 2 ، ص 59 ; شعرای الغری ، ج 12 ، ص 159 ، مقدمه فوائد الرجالیه ، ص 67 - 70 .
- 12 - اعيان الشیعه ، ج 10 ، ص 160 ; شعرای الغری ، ج 12 ، ص 139 .
- 13 - مقدمه فوائد الرجالیه ، ص 95 و 96 ; ماضی النجف و حاضرها ، ج 1 ، ص 96 و 105 و 246 .
- 14 - اختران تابnak ، ج 1 ص 428 .
- 15 - مقدمه فوائد الرجالیه ، ص 35 .
- 16 - همان ، 38 .
- 17 - قصص العلماء ، ص 173 .
- 18 - ر. ک : همان ، ص 171 .
- 19 - منتهی الامال ، شیخ عباس قمی ، ج 2 ، ص 547 ; فوائد الرضویه ، ص 682 .
- 20 - گنجینه دانشمندان ، محمد شریف رازی ، ج 8 ، ص 371 .
- 21 - فوائد الرضویه ، ص 682 .